

הוויות מתפצלות

על ספרו של דוד שחר 'נינגל', עם-עובד, ספריה לעם 1983

א. סכנת ה"פרפטום מובילה"

מיקרא בחלקו הרביעי של הקאנון הלוריאני לדוד שחר, הקורם עור וגידים זה חמש-עשרה שנים, מחוייב לציית למסלול ביקורתי כפול, היוצר כתוכו בעיות-שיפוט עקרוניות. אין למוד את בדידיו השונים של הקאנון, אלא על פי כלל הרצף המצטבר והניפרש לאורך כאלף עמודי 'קיץ בדרך הנביאים', 'המסע לאור כשדים' ו'יום הרוזנת', חלקים שיצאו לאור והאירו מירקמים ומערכות סיפור כאשר האירו, והותירו אזורי עלילה עלומים: המשך עלילותיו של גבריאלי לוריא, והמשך מסעותיה של שושי רבן, שתי נביעות כוח מרכזיות שהפכו להיות תרשימי-זרימה עיקריים של הקאנון ועצרו על פתחו של המימד האזוטרי. דוד שחר עצר במקום זה את העלילה והעתיקה למקום אחר, או שהיקנה לה הדגשים אחרים. היבט זה של השעיית העלילה על סיפו של האזוטרי והחלפת מהלך מקבל מישנה תוקף כאן. 'נינגל' מהווה תולדה של החלפת מהלך מסוג זה.

ממיקרא ראשון יקשה מאוד לבוא בטענות כלפי החלק הנינגלי שבקאנון. העיסוק האופייני בגילגולי מחילות צדדיות, הטיפול הקבוע בשתי רמות יסוד (גבוה / נמוך), מקבל מישנה עוצמה ותוקף, ואולם, כמקביל, מאיר באור בעייתי את תכנית היסוד של הקאנון כולו וסכנת ההיתפשות המוחלטת לה ולטכניקה הוורטואוזית המאפיינת אותה. אספקט זה והסכנות הנובעות ממנו אובד תוך כדי טיפול במיגור אחד של המערכת. אבל צריך לשפוט כל חלק לגופו, כמערכת ספרותית שרירה בזכות עצמה וגם תלויה במערכת העל. ממילא אנו עוסקים בשני מסלולים ביקורתיים אפשריים, שאין לזלזל בכל אחד מהם, וניסיון של העתקת דגשים (למשל, מן הספר הבודד אל הקאנון כולו) עלול להתגלות כדרך שגויה. במיקרה של התפוררות מיבנה-העל ייוותרו בידיו ספרים בודדים, ואז השיפוט צריך להתמקד בכל ספר לגופו, ועקרון תכנית-העל, ה"גראנד פרוג'קט", אם לנקוט ניסוח השאוב מהוואריאציות האזוטריות של גבריאלי מוקד, עלול ליהפך זניח לדאבון לב כולנו.

הפסיחה על הסעיפים, אמכיוואלנטיות עקרונית זו שבשיפוט, עלולה להוביל לכסוף להשעיית שיפוט, והקאנון כולו עלול לקבל ממדים לא ברורים, כמו מחוז עלום ואסור למגע ולנגיעה בספרותנו. זאת, בצד סכנות לא צדדיות כלל של אובדן חוש מידה והתגדרות כפיגורה חוץ-ביקורתית, או "על-ביקורתית" מצד הרשות הכותבת. יש רגליים לסברה, שסכנות מסוג זה אורבות לדוד שחר, שכבר אינו מתעמת עם מערכות ספרותיות קיימות כאן ועכשיו, אלא צריך וחייב להתעלות על הישגי עצמו וההישג היחודי שלו.

מנקודת מוצא זו ייאמר, כי הפרק הנינגלי מסמן כיוון פחות ערכי מזה הצפוי. קושי ויתרון עצום מצוי גם בממדים המיוחדים של הקאנון: לא רק ממדי היקף גודל והעזה, אלא גם בפערים העצומים, יוצרי תהודה מיוחדת במינה, שבין המעודן, הדק מן הדק, לבין הגס, בין האזוטרי לבין הקארנאוולי. גם האמנות המתגלה בהצגת נקודת תצפיתו של המחבר יוצרת לא רק הערכה רבה כלפי יכולת ההארה המפתיעה וההעמקה הפתאומית, בצד עיסוק בוזמני במירקמים עדינים ובורלסקיים קארנאוואליים, אלא גם כלפי יכולת העמקה וטיפול מחדש במאטריה שכבר נדמינו כי מוצתה עד תומה, בבחינת זירת תיאטרון סוככת אשר שינוי מפתיע בתפאורה או תאורה מזווית אחרת מגלים בה היבט אחר, לא פעם עמוק יותר, של אותן

מערכת 'עכשיו' העמידה כאן לרשותו של אמנון נבות מדור-ביקורת "מיקרי מיבחן בספרותנו", הכולל שישה פרקי-ביקורת שנשכים על הסיפורת העברית.

מערכות סיפר שמכבר.

אלא שהזירה הזאת טומנת בתוכה סכנות רבות — לא רק של טישטוש כתוצאה מתנועה מואצת, אלא גם סכנה חמורה של מעבר לסיבובי סרק. סיבובי סרק שהובילו לפרק הנינגלי שבקאנון. כדי לעמוד על הפוטנציאל השלילי צריך לחזור ולבדוק את תבנית היסוד של המארג הכללי — אין התפתחות לינארית (קווית) בקאנון, אלא בבחינת מערכת כתמים, מעין כתמי רורשאך היוצרים כיסוי מחד, ואזורים "לבנים" מאידך גיסא. למשל: המשך עלילותיה של הדמות הראשית, זו שעל שמה קרוי הקאנון כולו, עדיין עלום משינו. הדבר הוא בבחינת כתם לבן. עקרון הסלקציה של המחבר מהווה כאן צד חובה. הוא פועל בשרירות לב ולא מצייט לסיבות פנימיות של המערכת. אך אין בכך האשמה סופית ומפורשת, שהרי עדיין לא מצויים בידינו כל חלקי הקאנון.

למרות החלקיות, נראה בעליל שכיוון זה שבשרירות לב הולך וצובר עוצמה שלילית ככל שהולכים וניגלים לנו בידינו השונים של הקאנון. לא ברור, למשל, מדוע נפסק לפתע סיפורה של שושי רבן על סף הגילוי (בסופו של "יום הרוזנת") ומדוע לא הומשך, אלא הומר ותועל, לכיוון צדדי למדי, בעוד עלילת שושי רבן עצמה הופכת להיות נעימת ליווי מישנית ומדולדלת, אלא אם כן קיים כאן ניסיון ליצור צמד אנאלוגי מהרפך בין שושי רבן לבין לינה נינגל, מתוך ניסיון ליצור הארה מיתאמית בין שני חלקים לא שווים מבחינה ערכית בתוך המערכת. וגם קואורדינטות אלה, היינו, אפשרות של קשר אנאלוגי בין דמויות "יום הרוזנת" ו"נינגל" עלולות להיות היקש נכון או מוטעה. אם כי למעלה מכל ספק שה"תוכנית הגדולה" של הקאנון יוצרת מערך עצום ובלתי פוסק של אנאלוגיות הפוכות, בצמוד למימדי ה"הגבהה" וה"הנמכה" המאפיינים.

ככל שלא יתאפשר ואף אסור למדוד את הקאנון הלוריאני בקריטריונים פשטניים ושגורים של "עלילה בנויה היטב", "סיבוכן והתרה", "עלילה לינארית", "מאטריה ריאליסטית פסיכולוגיסטית", "אליגריה ואליגוריציה", וכיוצא בזה הגדרות ומסמנים שבשיגרה, וככל שתהליך החיפוש אחרי אמת ספרותית שבין הקיומי לבין ההיסטורי ומחזות החלום והאזוטריה, נזקק לממדים לא שגורים של היקף וסיבוכן, צריך להיות צר לעובדה, שההצטרבות ומימדי ההיקף עלולים לקבל טראנספיגורציה לכיוון ממדים של עובי שיקשו על המספר לקחת שליטה, פשוטו כמשמעו, על הממדים הגרגנטואים אותם יצר, וחמור מזה: לספק בסיכומו של חשבון את אבלחת ההארה הסופית שתקנה את מימד העומק הסופי ותבהיר את הקשר והסבך הספיראלי של העלילות, שהרי אם לא כן, ההצדקה של ה"גראנד פרוג'קט" והמיסגרת ההיקפית קמלה ונופלת. ובהקשר זה — אין מדובר בדרכי קישור ותיבנות מהיבט סטרוקטוראלי גרידא — שהרי הזהות המיכנית קיימת בכל פרודה ופרידה של הקאנון הזה.

מעבר לסממנים עליהם כבר רמתי כדאי להוסיף אמביואלנטיות במרכזי הזמן, והארה המפתיעה המושגת משניות זו. דווקא על רקע כשלונם המחפיר של מספרי דור פלמ"ח אחדים לטפל במימד הזמן, מתבהר לא רק ההישג המוחלט, אלא גם היחסיות הקיימת, בבחינת גוליבר בין גמדים. שנות השלושים בירושלים והזמן הזה, הקשורים בדמותו של המספר הנע בין שני עולמות חורייניים, שאמנם אינם סותרים, ואולם אינם חופפים.

מכל המסמנים האלה יובהר שמבחינה תשתיתית קיים חותם סטרוקטוראלי אף תימאטי דומה בכל אחד מבדידי הקאנון, בבחינת אוטוגרמה המאפיינת את ד. שחר, שזה כמעט "כתב ידו הספרותי" והיחודי, וערך הדברים האלה הוא מעבר למה שמתואר כאן. ואולם, בכך אין די, אלא כשלב ביניים של תבנית העל, ועדיין ניטל על המחבר לקשור את הקצוות השונים, והכיוונים הנוגדים לכדי מהות אחת. ללא קישור מעין זה יתפורר הקאנון לבדידי השונים, שאחדים מהם רכי משקל בזכות עצמם. התפוררות מעין זו תיחשב לכשלוננו של אחד הנסיונות המרתקים ביותר, ולבטח מן היומריים ביותר להם זכינו, בתולדות הספרות העברית החדשה.

הקורא העירני ישים ליבו לשניות המפתיעה בכותרת המאפיינת את המערכת הלוריאנית: זה בצד זה "מגילות ירושלים" וכותרת משנה "לוריאן". התוצאה הסופית צריכה לחפוף אחד משני קומפוננטים אלה. המספר המסתבך בקורי עלילותיו, עלול להקנות לקאנון אופי שטחי ופשטני של "מגילות ירושלים", היינו, רצף כזה או אחר, מקרי למדי, וקשור באופן רופף, של סיפורי ירושלים טובים ונאים, על ציר לוקאלי רופף כגון "סיפורי רחוב החבשים", היינו, מסגרת תמית פחות מחוייבת כלפי עצמה, הנובעת

ממשמעות הקומפוננט "מגילה". מאידך, קיים בכותרת הקאנון סוג התחייבות שונה לחלוטין — המקשר את כל הפרודות של הרב-מערכת לדמות מרכזית אחת — גבריאל לוריא, דמות שצריכה להקנות "מרכז כובד" ייחודי, שיקשר את כל מימדי הרוחב, העומק. כדאי אולי לסייג את הדברים האלה ולהזכיר, ששלל הזיקות הנמשך מכותרותיו של הקאנון קיים במובן סימאנטי ותו לא, ואולם, סכנתם של פתרונות "קלים" ומערכת הקישורים התבניתיים והעלילתיים עלולה להגלות, לבסוף, כמין הכלבה של חוטים גסים והתכנסות בגלימת קהלת חמקמקה בבחינת "אין חדש תחת השמש", או "מה שהיה הוא שיהיה" כהנמקה ערכית לספיראליות של העלילה. הטכניקה של הקאליידוסקופ ועקרון הבמה המסתובבת עלולה לתת מיסגרת וחזוק לפיתרון פחות ערך. קיימת גם אפשרות מפתיעה של הימשכות הקאנון ללא סוף, בצמוד לעקרון של "פרפטום מובילה". מיקרא מצטבר בחלקיו השונים של הקאנון, ובעיקר הדריכה במקום המאפיינת את הפרק הנינגלי הנדון, מעלים יותר משמץ של חשש לפיתרונות מסוג זה.

אפשרות ביניים נוספת היא, שבמיסגרת המחויבות-הפחותה של המחבר והניסיון הגרגנטואי שלו, יתגלה הקאנון כולו כמין מערכת הבנויה על עקרון הקונטרפונקט הסריאלי בדומה לסידרת הרומאנים היוקנפטוטאפיים של פוקנר. ואולם, בנקודה זו קיים הבדל עמוק למדי, המתמקד לא רק באופי השונה לחלוטין של המערכות, זו הלוריאנית וזו היוקנפטוטאפית, אלא הבדל המתבטא במחויבותו (וליתר דיוק — חצי מחויבותו) של ד. שחר לדמות "מפתח" בקאנון, וזוהי מחויבות שמעבר לשיטה הפוקנרית, מעבר לאופי ה"סאגה" של המאה התשע עשרה, מעבר למחויבות סתמית של גלגול מגילות. מחויבות לערכו של אחד הניסיונות הספרותיים החשובים ביותר שידענו, כאמור, עומדת כאן על כף המאזניים.

ב. הבור, המבעה וההבער

חמש שנים עברו מאז פירסם ד. שחר את הפרק הקודם ל'נינגל' — 'יום הרוזנת', המהווה לא רק הישג מרכזי במיסגרת הקאנון, אלא גם הישג מרכזי בסיפורת העברית בטווח עשרים השנים האחרונות. חד-פעמיותו של ההישג הזה תושווה לאיכות ההישג שב'זכרון דברים' ו'היהודי האחרון'. הכוונה לא רק למידת האפקט הספרותי, אלא שלפתע מסתבר, שההישג הוא בפריצת הגבולות והמיגבלות התפיסיות של המחבר: זו התפיסה השגורה והמוכרת לך מטכסטים קודמים, ומאירה מירקמים לא צפויים. ממילא עוצמות בלתי צפויות מובילות מסות ענק של כוח ועוצמת המסר הסמיו נכפלת (קניוק); נופים בלתי צפויים המשלבים את האוביקטיבי בסוביקטיבי ויוצרים זרימה רציפה של חומרים הריימשמעות המשולבים כתיבות-תהודה רבות-עוצמה (שבתאי); או מסע תודעתי בצמוד למסע כפול בזמן ובמקום מגלה פנים רבות ומפתיעות לממשות המוכרת, וזוהי חריגה חד-פעמית מגבולות הדיכטומיות השגורות של המספר הירושלמי, חריגה היוצרת תלכיד חד-פעמי המשלב זרם תודעה, מפתיע בעוצמתו, עם מקום זמן ('יום הרוזנת').

הקורא הניצב לפתח 'נינגל' נוכח בעליל כי ניטל על שחר להתמודד עם ההישג של עצמו. ולכל אורך הדרך. במקביל, מודע הקורא להתרחשות נוספת שאירעה במהלך אותן חמש שנים שבין 'יום הרוזנת' ו'נינגל'. כלומר, התאונה הספרותית שאירעה לאותו מספר עצמו כרומאן 'סוכן הוד מלכותה', הכתוב אמנם היטב, ואולם מכל יתר הבחינות יוגדר כחורבן או כמפולת. הפיתוי לכתוב מיבדה קליט ומתפקד מיידית, עיסוק בשכבות חומר פחות מרתקות מכל היבט ספרותי כגון אירוטיקה שעל גבול הפרנוגראפיה בשילוב עם חומרי ממשות ועגינה במקדים חיצוניים, כגון פעולת המחותרות השונות ומלחמת יום הכיפורים, אורכ לדוד שחר בבחינת כרה בור ויחפרהו.

איזכורו של פגם ספרותי זה אינו מיקרי אלא מכוון — בכך תמרור אזהרה בפני מספר ואם המספר אינו נזהר, ממילא עוברת המחויבות לביקורת. סכנת הרפיון והדפורמאציה בקריטריונים, אפילו אלה המוגדרים כאישיים, מן הסוג המוביל מספרי קו ראשון לאמץ פסולת של חומר, מחייבת את הביקורת ליתר שמירה על הגדרות הספרותיות והצבת משוכות ערכיות. ומכאן תבואר חשיבותו של שיקול כולל וסינאופטי, שיתווה את ההישג בצד ה"בור", המבעה וההבער" האורבים למספר. הקורא הניצב עמוס חששות מול 'נינגל' עלול להיתפש לפרטים תפלים, כגון העטיפה החיצונית של הספר והצביעה המכוערת של הדמות המצוירת על העטיפה (אנדרטה משוחזרת של אשה צעירה, עוטה עדי קבורה שנמצאה בחפירות אור כשדים), הדמות הנזירת, החמורה, שאופיינה כחסכון אמצעים פלאסטיים, נצבעה כהוגן

בידי שמעון זנדהאז, אשר על העטיפות. אמנם יצאו בה לאור גם דברים יפים רבים, אך הסטנדרטיזציה של "ספריה לעם" אינה משמחת במיוחד. אין צורך לומר, שהצמדו של שחר למספרים ה"שגורים" של בית ההוצאה (באר, שחם, מגד וכו') יוצרת משום מה פירפורים בליבו של מבקר חששן שכמות. למיקרא ראשון מסתבר, כאמור, שהעלילות הקודמות נזנחו והמספר פנה לדרך צדדית המקושרת קשר רופף לתרשימי הזרימה העיקריים של הקאנון ונביעות החיים שלו. הגדרת הקשר בין 'נינגל' לבין שאר חלקי הקאנון הצטמצמה לכדי קשר בסינגון סאגה וגם הוא רופף למדי. כלומר, גיבורת הרומאן נינגל אינה אלא בתו של אשבעל עשתרות המשורר, הוא ברל רבן הפקיד. המספר מגלה את נינגל בספריית בני ברית, ששימשה קודם מילייה עתיר פוטנציאל, לפעולותיו של שרוליק הספרן הוא ד"ר ישראל שושן. אחר כך אנו מתוודעים לדמותה של לאה היימזליך, אימה של נינגל, לתמוז עשתרות, הוא תומס נסטור ושאר דמויות הפועלות ומופעלות על עקרון הפיצול, היוצר מערכת של אנאלוגיות נגודיות. הסיפור צריך להתמקד, בכוונת מכוון בנינגל עשתרות, היא לינה רבן, היא יעלת המדורה, שחלפה כברק דרך חייהם של המספר ושאר הדמויות, ומסיימת את חייה בעמ' 215.

הרמיזה כלפי ממדיו הצרים של הפרק הנינגלי אינה מיקרית אלא מכוונת. מיקרא לאורך חלקיו האחרים של הקאנון מצביע על הזדקקות ממילאית למימדי היקף רחבים. הצמצום הכמותי (המסמן באופן מזיק הזדקקות לא מובהרת לתבנית נובליסטית הנוגדת את רוחו של הקאנון) מצביע על איזו היערכות חדשה, אותה אפשר להסביר בשני אופנים: א. אפשר שהמיומנות, השיגרה והטכניקה הווירטואוזית מכתובות מיבנה קומפאקטי בכוח, שהרי על עקרון הניגוד האנאלוגי, ההיפוכים השונים ובהקשרו של "הולך ופוחת הדור" הקהלת מוכיח ד. שחר את יכולתו לרקוח ואריאנטים לאין סוף. ב. אפשרות מדככת לא פחות היא, שאין 'נינגל' אלא אינטרמצו קצר, צדדי* ומשום כך טפל זנח. ככל שמאפייני הסיפור האופייני לשחר צוברים עוצמה, יש לקבוע בצער, שאין לפנינו אלא היסט לדרך צדדית, מין שביל עזים, היוצר לדול בזרימה ונביעות העומק של הקאנון.

הפעלה של עקרון הדיר-ערכיות והשניות בכל מחיר, כבר מתחילה לתבוע מחיר מסוים של שאכלוניזציה. כך נגלה לנו, למשל, היבט חדש המאפיין את פרופסור ורטהיימר, דמות אשר כוחה היה ללא ספק באנקדוטיות שלה, בחדר-פעמיותה הפאראדוקסאלית, בדרך שניגלו הדברים לפנינו באחד הפרקים המוקדמים של הקאנון. טיפול נוסף בדמות זו (להלן, עמ' 138 ואילך) מרדד את איכותו של הגילוי האנקדוטי המוקדם, ואינו מוסיף דבר לעומק שלה, כדמות צדדית וחיצונית למדי. מיקרא מעמיק עוד יותר יגלה מוקדים קטנים של דפורמציה, אשר אמנם הם זעירים ביחס למשקל המצטבר, ואולם יש להם משמעות שלילית בהקשרו של הפרק הנינגלי. ואפילו אם מוסכם יהיה ש'נינגל' אינו אלא אינטרמצו פחות חשוב, יחייב מישמר הגדרות המוזכר את הכור המצרף של שחר ליתר סלקציה וסימון: שישמור על המשכו של ההישג, הישג השקיפות והזכיכות, וכל סטייה עראי מאלה תחייב תגובה מחמירה. השעיית שיפוט בהקשרו של חלק, שאולי אינו חשוב ואולי הוא טפל, עלולה להתגלות, לבסוף כויתור הרה אסון. ב'נינגל' עובר הדגש אל דמות המספר, והוא נוטל חלק מרכזי ביצירה. עד 'נינגל' שימשה דמות המספר מעין קאטאליזטור פנימי, מרכז תודעתי עלום והופעתו הממשית כדמות בשר ודם היתה בדרך כלל נדירה, וממילא, הדגש היה על הדמויות המרכזיות. שושי רבן. גיבורת 'יום הרוזנת', ערכה את מסעותיה בירושלים של מעלה ובירושלים של מטה בלא הזדקקות לקביים של מספר גלוי. דמות המספר, הטורחת לגלות לפנינו את מערכת ההינע הפנימי, וזאת במצורף לכל מה שידוע לנו מכבר, יוצרת לבסוף אפקט של פרפטום-מובילה. העיסוק המפורט בדמויות חיצוניות, שכל תפקידן לספק דלק גבה-אוקטן לעלילת ההפכים האינסופית (כגון דמות של אהרן דן וכו'), ראוי לשיקול-דעת נוסף באשר למידת הכרחיותו וחשיבותו.

כיצד כזה קיימים כאן מעקשים ומעקפים אירוניים ועד בורלסקיים, כגון היתפשותו של שחר לדמותו של תומס נסטור, קומוניסט שגלה לצרפת. אפיטטים ישירים, דקלרטיביים כגון "ואם היה הוא האיש, הרי שכיום צריך היה שערור להפוך שיבה כולו או מקצתו, אלא אם כן נמלך בדעתו וצבע את שערור כדרך הטרזנים המזקינים — מה שאינו עולה בקנה אחד עם דמותו של מנהיג בקרב השמאל החדש והלוחם... בשכבר הימים לא היה איש לוחם אלא נער חולם (...)" (עמ' 109).

השימוש הממילאי בהפיכות-מוכן מבדחות (לוחם/חולם) ושאר סרחי עודף הצהרתיים ישירים, מצביע

על כיוון ונטייה פשטניים, מה גם שצידה האחר של הדמות, זו דמות הילד תמוז עשתרות, נותרה דלה ואיפיונה כושל. אין לי ויכוח עם דוד שחר בשאלת דמותם של מנהיגים קומוניסטיים, בהקשריו הרחבים, המורכבים ורבי הפנים של הקאנון. אפשר שהיה בהם גוון נוסף, אמנם מיותר וחסר חשיבות, לקאליידוסקופ העשיר והמורכב ממילא, ואולם, במסגרת מימדי היקף מצומצמים ומסע אינטרמדי קצר, ובאשר מתקיימת כאן מצד המספר בחירה בחיבנות נובליסטי — חשיבותה של סלקציה עקרונית עולה בחזקה.

העמקת העגינה של דמות המספר גורמת גילויים שונים של תיחבול ותיחכום, מלאכת התיפור של העלילה הופכת להיות גלויה ומאומצת. נוצר מצב משונה, בו דוחקת דמות המספר ועלילותיה את הדמות המרכזית. אפשר שלפנינו עוד גילוי אחד של "איפכא מסתברא" אופייני, שבו השוליים הופכים מרכז והמרכז הופך שוליים. מימדיה המצומצמים של היצירה הופכים את הדמות המרכזית למהות בלתי כרוזה ומדולדלת. בין שלפנינו איפכא מסתברא אופייני, בין שלפנינו ואריאנט מדולדל וצדדי למערכת מפוארת — צריך לקרוא לדבר בשמו. הדמות המרכזית והעלילה המרכזית נותרו כמין סרח עודף מדולדל של מערכת יצור מורכבת ומשוכללת להפליא. הפער בין לינה המטושטשת, בתה של לאה היימזליך לבין נינגל, יעלת המדורה, הופך להיות סתמי ומעוט קונוטאציות. באותה מידה יכלה מכונת הסיפור של דוד שחר לייצר פרודוקט אחר מתוך עצמה. מראש היתה צריכה דמות הקסם האיזוטרי להגביה את סכך היום-יום הפרוזאי בפאריז או בספריית בני-ברית בירושלים. גם מותה של נינגל וחזרתה אל המחבר כמהות אחרת אינם מצליחים להאיר מחדש את הגילגול הסתמי של העלילה באותו סוג של הארה, שחעלה את הספר, ובעיקבותיו אותנו הקוראים, אל המימד הרביעי שהוא מוקד שאיפת הלב של המספר ומטרת המטרות של הקאנון כולו, וגם בדיקה פרופורציונאלית, של הספר 'נינגל', כנאמר:

"במירקם הכסוף פירפרו חוויות אחרות בתוך ומעל ומעבר למהויות העתיקות והמגובשות כבר בלבוש הנראה לעין של הכוכבים וירח והר וזית ותאנה אשר חרף פל ממשותם המשקפת את עצמיותם בלשון המראות והריחות והקולות והטעמים והמגעם — שומר כל אחד על סוד יחודו, וכולם ביחד על ההוד המלא והרענן והרחוק והאדיש והקדמון והנורא של הנעלם המקריין בו גליו עלינו דרכו אל אשר מעבר לנו". (עמ' 217)

באין מימוש והמחשה ראויים של הדמות הראשית על ההיבטים השונים שלה, ולחילופין, עיצוב דל וספוראדי מכל היבט כמותי ואיכותי של המוקד העלילתי, לא התקיים מיחבר בין ה"מירקם הכסוף" לבין העלילה הבשר-ודמית, והקטע שבדיגום הופך להיות הצהרת כוונות, או קטלוג שלא מצא עיצוב והמחשה ראויים בפרק הנינגלי של הקאנון.

* מיקרא בפרק שפורסם ("עיניים לאשבעל", בחוב' סימן קריאה 14, יוני 1983), מצביע על כיוון נכון ואיכותי, שונה לחלוטין, של החלק הרביעי בקאנון. יש להצטער על זניחתו של כיוון ערכי, המטפל באופן ישיר ברמות האיזוטריות של המערכת, והמרת בפרק "נינגל" העומד כאן לדין; עובדה הנותנת יתר תוקף לטיעון המרכזי של הרצוניה בדבר היתפשות וטעייה בדרכי אכזב צדדיות.